

KIRAAT FARKLILIKLARININ FÂTIHA SÛRESİNİN YORUMLANMASINDAKİ ROLÜ*

A. Cüneyt EREN**

İbrahim ULUDAŞ****

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın kelâmı olması cihetiyle, sonsuz bir anlam zenginliğine sahiptir. Yorum farklılıkları Kur'ân'ın mu'ciz, tefsirinin de zenginliğine işaret eder. Yorum farklılıklarına yol açan birçok bilimsel sebep söz konusudur. Bunlardan birisi de Kur'ân kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve bu kelimelerin telaffuzlarında meydana gelen değişik vecihleriyle kıraatlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in yorum zenginliğine kıraatlerin katkısı yadsınamaz. Zira "kıraatlerle sağlanan vecihler, daha müciz ve muhtasar hale gelmiş olan Kur'ân'ı belağat ve icâzın doruğuna ulaştırmıştır. Böylece her kıraat vechi ile ayrı bir ayet gibi değişik manalar elde etmek mümkün olmuştur.

Kur'ân'ın temel prensiplerinden tevhid, ahiret inancı, ibâdet, hidâyet yolunu gösterme, Allah'ın koyduğu yasalara uyan ve uymayanların sonuçlarının konu edildiği Fâtiha suresi Kur'ân'ın ilk sûresidir. Kur'ân'ın bu sûreyle başlıyor olması, kitabı açıyor olması, namazlara bu sûre ile başlanıyor olması, Kur'ân'ın sırrı iklimi ve manevi fetihlere kapı aralıyor olması yönleriyle çok anlamlıdır.

Çalışmada Fatiha suresinde klasik eserlerde rivayet edilen 18'i mütevatir, 23'ü şazz olmak üzere 41 adet kıraat vechi tespit edilmiş olup özellikle mütevatir olan kıraatlerin Kur'ân'ın anlaşılmasına olan katkı ve yorum zenginliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, mu'ciz, tefsir, belağat, mütevatir

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, El-mek: cuneren@gmail.com

*** Öğr. Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

THE ROLE OF KIRAAT DIFFERENCES FOR INTERPRETATION OF SURAH FATIHA

ABSTRACT

Koran, with the aspect of talk of god, has an eternal meaning richness. Interpretation differences point out the miracle of Koran and richness of its commentary as well. There are many scientific reasons that cause these interpretation differences. One of them is recitations with various ways occurring in perform nature of Koran words and pronunciation of these words. Contribution of recitations to interpretation differences of Koran can not be denied. Because the ways gaining with recitations have conveyed the Koran which is miracle and brief to top of eloquence and miracle. In this way, with every recitation way it is possible to get various meanings like a different verse of Koran.

The sura of Fatiha is the first sura of The Quran. The topics of Sura Fatiha are the unity of God, the belief in other-world, praying, the leading to the true path which are the basic topics of the Quran. This sura also includes the results of proper and improper deeds regarding God's orders.

The fact that The Quran begins with this sura and the fact that prayers begin with this sura are highly meaningful because of the sura opening the way to the sacred climate and spiritual conquests of The Quran

In this study while 41 recitations ways which include 17 mütevatir and 24 şazz being passed on in classical books have been determined, especially it has been put fort contribution and interpretation richness to Koran being understood by recitations which are mütevatir for consideration.

Key words: Qiraats, miracle, interpretation, rhetoric, eloquence

I. Giriş (Kırâat tanım, alan ve çeşitleri)

İslâmî ilimlerin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'den zamanımıza kadar her dönemde İslâm bilginlerinin ilgi odağı olmuştur. İslâm âlimleri; tarih boyunca Kurân-ı Kerim'i her yönüyle inceleyen çeşitli tefsirler kaleme almışlardır. Kurân-ı Kerim'i anlama ve dil ve kırâat yönünden tahlil etmede tefsirlerin, özellikle filolojik tefsirlerin ayrı bir önemi olduğu, bu alanın uzmanları tarafından kabul edilen bir gerçektir.

Kırâat (قِرَاءَة) kelimesi Arap dilinde k-r-e (ك-ر-ع) kök fiilinden türemiş bir masdardır. Okumak ve toplamak anlamlarına gelir.¹ Aynı fiilin diğer bir masdarı olan Kur'ân (قُرْآن) kelimesi sözlükte ve

¹ ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l- Kur'an*, İhyâu't-Tursi'l-Arabî, Beyrut, ts., I, 405, Muhammed Salim Muhaysin; *el-Kırâatu ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyyeti*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire-1404/1984, I, 9; Suphi Salih; *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l İlmi'l-Melâyin, Beyrut-1988, s. 19.

Kur'ân'da geçtiği yerlerde “Kırâat” kelimesi ile eş anlamında kullanılmıştır.² Kırâat terim olarak İslam bilginleri tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bunlardan Ebu'l-Bekâ (ö. 1095/1684) kırâat kelimesini “Okuma esnasında kelime ve harflerden bir kısmını diğerine eklemek ve katmaktır”³ tanımını yaparken; Taşköprüzâde (ö. 968/1561) kırâat tanımı için; “Mütevâtir ihtilaf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim'in nazmının şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır” der.⁴ Bu tanımlardan hareketle Kırâat hakkında; Kur'ân-ı Kerim kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve bu kelimelerin telaffuzlarında meydana gelen değişik vecihleri râvilerine nispet ederek ortaya koyan ilim dalı olarak tarif edebiliriz.⁵

Kırâat âlimleri tarafından ortaya konulan kırâatlar; kendi içerisinde sahih, mütevâtir, şâz olarak üçe ayrılır. ‘Sahih Kırâat’, Hz. Peygamber’e kadar ulaşan muttasıl bir senede sahip olan, bir vecih ile de olsa Arap diline uygun düşen ve Hz. Osman’ın çoğalttığı Mushaflardan birine uyan kırâattır. Bu kırâatların yedi veya on imamdan gelmiş olma şartı olmayıp ilk dönem âlimlerinden herhangi birinin kırâatı da bu kategoride değerlendirilebilir. ‘Mütevâtir Kırâat’ ise yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan sikâ râvîler tarafından muttasıl senetle tabakadan tabakaya rivâyet edilen, kendisinde, şüzûz ve illet bulunmayan, Arap gramerine ve resm-i mushafa uygun olan kırâatlere denir.⁶ Aynı zamanda sahih kırâat’ın şartlarını taşıyan ve genellikle Seb’a⁷ veya Aşere⁸’den⁸ her birine verilen ad olmakla birlikte bu konuda bir ittifak yoktur.

Bazıları yedi kırâat için mütevâtir derken diğer üç kırâata meşhûr demektedir.⁹ Sahih kırâatın şartlarından birini veya daha fazlasını taşımayan kırâat ‘Şâz Kırâat’ adını alır. Şâz kırâatların sayısı fazla olmakla birlikte genellikle İbn Muhaysin, Yezidî, Hasan-ı Basrî ve A’meş’e nispet edilen kırâatlar bu sınıfta mütâlâa edilmektedir. Ayrıca bazı sahâbenin Kur'ân metnine açıklama maksadıyla ilâve ettiği müdrec kelimeler de şâz kırâat olarak kabul edilmektedir.

Hicri II. asırdan sonra yapılan tasniflere göre kırâat âlimlerinin okuyuşları yedi, on, ondörtlü olarak adlandırılmıştır. İbn Mücahid’in (ö. 324/935) sınıflandırmasına göre Nâfi (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), İbn Âmir, (ö. 118/736) Âsım (ö. 127/745), Hamza b. Habib (ö. 156/773) ve Kisâî’ nin (ö. 189/805) kırâatı ‘Kırâat-ı Seb’a’ olarak isimlendirilmiştir. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ise bu imamların şartlarını taşıdığı halde bunların

² Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, **Lisânü'l-Arap**, ‘k-r-e’ mad., Dâru sadr, Beyrut, ts., IX, 159; Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevheri, **es-Sıhah**, (thk. Ahmet Abdülğafur Atar), ‘k-r-e’ mad., Daru'l-ilm li'l-Melâyin, Beyrut-1979, VI, 123

³ Ebu'l-Bekâ Eyüp b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî; **el-Külliyât** (nşr. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî) Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, s. 703.

⁴ Taşköprüzâde İsmâeddin Ahmet Efendi; **Miftâhü's-Sa'âde ve Misbâhü's-Siyâde fî Mevzûâtü'l-Ulûm** (nşr. Abdü'l-Vehhâb Ebu'n-Nûr-Kâmil Bekrî), Dâru'l-Kütübî'l-Hâdis, Kahire, 1968, II, 6.

⁵ İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, **Müncidü'l-Mukriin ve Mürşidü't-Tâlibîn**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1980, s. 3; Râgıb el-İsfahânî, **Mukaddime Câmi'i't-Tefâsîr**, Dâru'd-Da'Ve, Kuveyt, 1974, s. 94; Uludağ, İbrahim; **İmâm-ı Ya'kûb ve Rivâyeti**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-2008, s. 3.

⁶ Mezid İsmail Naim, **Eseru'l-Kırâatü'l-Kur'âniyye fî'd-Dersi'n-Nahavi**, Mecelletu Câmiati Teşrin li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İlmiyye, sy. 28., 2006, I, 5; Bâzmül Muhammed b. Ömer b. Sâlim, **el-Kırâat ve Eseruhâ fî't-Tefsîr ve'l-Ahkâm**, Dâru'l-Hicre, 1. Baskı, Riyadh, 1996, I, 146.

⁷ Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza b. Habib ve Kisâî'nin kırâatı, ‘Kırâat-ı Seb'a’ olarak adlandırılmıştır.

⁸ Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza b. Habib, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşîr'in kırâatı ‘Kırâat-ı Aşere’ olarak adlandırılmıştır.

⁹ el-Cermî İbrahim Muhammed, **Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk-2001, s. 221-222

arasında yer almayan Ebû Cafer el-Kârî (ö. 132/749), Yakup el-Hadramî (ö. 205/821) ve Halef'i (ö. 229/844) de listeye ekleyerek onlu tasnif olan Kırâat-i Aşere'yi ortaya koymuştur.

Kur'ân-ı Kerim'in yorum zenginliğine kıraatlerin katkısı yadsınamaz. Zira "kıraatlerle sağlanan vecihler, daha müciz ve muhtasar hale gelmiş olan Kur'ân'ı belağat ve icâzın doruğuna ulaştırmıştır. Diğer açıdan her kıraat vechi ile ayrı bir ayet gibi değişik manalar elde etmek mümkün olmuştur."¹⁰

II. Fatiha Suresindeki Kıraat Tevcihleri

Fatiha suresinde 17'i mütevatir, 24'ü şazz olmak üzere 41 adet kıraat vechi zikredilmiştir. Bunlardan ilki besmele hakkındadır.¹¹

Öncelikle bütün kırâat imamları; bu sûreye başlarken istiâze ile başlamışlardır. Bu konuda ittifak vardır.

Fâtiha sûresinden Bakara sûresine geçerken besmele konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Hamza (ö. 156/773) ve Halef'ü'l-Aşir (ö. 229/844) hariç; bütün imamlar besmeleyi okumuşlardır. Bunun yanında Verş (ö. 197/812), Ebû Amr, (ö. 154/771) İbn Amir (ö. 118/736) ve Ya'kûb (ö. 205/821) iki sûre arasında besmele ile okudukları gibi besmelesiz sekte¹² ile de okumuşlardır.¹³

Besmeleyi ilk ayet kabul ettiğimizde Fâtiha sûresinin ikinci ayeti { الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } 'Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır.' cümlesinde { الْحَمْدُ لِلَّهِ } kelimesini bütün kırâat

¹⁰ Bkz. Bâzmül Muhammed b. Ömer b. Sâlim, a.g.e., I, 107; Çetin Abdurrahman, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, Ensar Neşriyat, I. Baskı, İstanbul, 2012, s. 89.

¹¹ Besmele, Kur'ân-ı Kerim'de Tevbe sûresi dışında diğer bütün sûrelerin başında ve Neml Sûresi'nin 30. ayetinde zikredilmiştir. Bu itibarla Kur'ân ayeti olduğunda şüphe yoktur. Ancak sûre başlarında zikredilen besmelelerin o sûreyi diğerinden ayıran ve kırâate başlarken teberrüken okunan birer besmele olup olmadıkları oldukları konusunda fıkıh imamları arasında ihtilafa düşülmüştür. Ebû Davud'un İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Peygamber (s.a.v.), kendisine "Bismillahirrahmanirrahim" ininceye dek bir sûreyi diğerinden ayırmayı veya bir rivayete göre sûrenin bittiğini bilmezdi." Dönmez İbrahim Kafî vd., **Kur'an Yolu**, D.İ.B.Y, Ankara, 2012, I, 3.

Hanefilere göre besmelenin Kur'ân'da yazılı olması onun Kur'ân olduğuna delil olsa da her sureden bir âyet olduğunu göstermez. Mekke ve Kûfeli imamlar Fâtiha sûresinin başındaki besmeleyi o sûreden bir âyet kabul etmiş, öte yanda Şâfîler ise, Fâtiha da olmak üzere her sûrenin başında bulunan besmelenin o sûrenin bir ayeti olduğu görüşünü iddia etmiştir. Şafîî, Darakutnî tarafından rivayet edilen ve Ebu Bekr el-Hanefî'den, o Abdülhamid b. Ca'fer'den, o Nuh b. Ebi Bilal'den, o Said b. Ebi Said el-Makburî'den, o da Ebu Hureyre'den gelen rivayet yoluyla Peygamber (s.a)'ın şu buyruğunu delil göstermektedir: "Elhamdülillahî rabbil âlemin diye okuduğunuz takdirde (başında) bismillahirrahmânirrahîm'i okuyunuz. Çünkü o (Fatiha sûresi) Kur'ân'ın anasıdır, Kitabın arasındır, es-Seb'u'l-mesani (tekrarlanan yedi)'dir. Bismillahirrahmânirrahîm de âyetlerinden bir tanesidir. (Darakutnî, I, 312.) Ebû Hüreyre (r.a) kanalıyla gelen bir başka rivayette Fâtiha'yı okuduğunuz zaman 'bismillâhirrahmânirrahîm'i de okuyunuz. Çünkü Fatiha Kur'ân'ın anası, Kitabın anası, yedişerli iki (es-Seb'u'l-mesâni)'dir. Bismillâhirrahmânirrahîm de onun âyetlerinden biridir." demiştir. Dönmez İbrahim Kafî, vd., **Kur'ân Yolu**, I, 3.

¹² Sekte, nefes almaksızın sesi kesmeye denir. Sekt bilâ besmele: Birinci sûrenin sonunda besmelesiz sekte-i hafffe yapmak ve ikinci sûrenin ilk âyetine başlamaktır. Temel Nihat, **Kırâat ve Tecvîd Istılahları**, Marmara Üniversitesi İlah. Fak. Yay., İstanbul-1997, s. 119-120.

¹³ Palûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, Âsitâne yay., İstanbul- ts., s. 44; Çetin, Abdurrahman, **Kur'ân Okuma Esasları**, Aksa yay., 2. Baskı, İstanbul-1997, s. 239-240.

imamları ‘dal harfinin üzerine dammeli’ okuma hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁴ Kurtubî bu kıraatin icmâ olduğunu söyler.¹⁵

Üçüncü ayette { الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ } ‘O Rahmândır, rahîmdir’ cümlesinde vakf¹⁶ halinde bütün imamlar, bu şekilde okumuşlardır.

Vasl¹⁷ halinde ise; Ebû Amr’ın (ö. 154/771) râvisi Sûsî (ö. 261/874) idgam-ı kebîr¹⁸ yaparak (الرَّحِيمِ لِكِ يَوْمَ الدِّينِ) şeklinde okumuştur.¹⁹

Ebu’l-‘Âliye (ö. 106), İbn Sumeyfe’, Îsâ b. Amr (ö. 149/766); (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمِ) şeklinde okumuşlardır.²⁰

Ebû Rizîn el-Ukaylî, Rebi b. Haysem (ö. 68/687) ve Ebû İmrân el-Cevnî (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمِ) şeklinde okumuşlardır.²¹

Dördüncü ayette { مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ } ‘O (c.c) Din gününün, hesap gününün tek hâkimidir.’ cümlesinde Nâfî (ö. 169/785), İbn-i Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771) ve Hamza (ö. 156/773) (مَلِكِ) şeklinde elifsiz olarak okumuşlardır.²²

Ebû Hureyre (ö. 59/676) ve Asım el-Cühderî (ö. 128/745) (مَلِكِ) şeklinde okumuşlardır.²³

Beşinci ayette { وَإِنَّا نَعْبُدُ وَإِنَّا نَسْتَعِينُ } ‘Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız senden medet umarız’ cümlesinde bütün kıraat imamları bu şekilde okumuştur.²⁴

¹⁴ Palûvî, **a.g.e.**, a.y; İbn Kesir İmadu’d-din İsmail, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim**, I, 34.

¹⁵ Kurtubi Ebû Abdillâh Muhammed, **el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân**, I, 95. Ancak şâzz kıratlardan İbn Sümeife’, Hârûn el-‘Itkî, Ru’be, Süfyân b. Uyeyne, Zeyd b. Ali ve Hasan el-Basrî bu kelimeyi ‘dal’ (د) harfinin üstünü ile (الْحَمْدُ لَهُ) şeklinde okumuşlardır. (bkz. Ebu Hayyân, **a.g.e.**, I,34; el-Hatîb, **a.g.e.**, I,5) İbrahim İbn Ebî Able; (لَهُ الْحَمْدُ) şeklinde ‘lâm’ (ل) harfinin ötresiyle okumuştur. (Bkz. Ebu Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr**, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1992, I, 33; el-Hatîb, Abdu’l-Latîf; **Mu’cemu’l-Kırâat**, Dâru S’adi’d-Dîn, Dımaşk-2000, I, 4.) Yine Hasan el-Basrî ve Zeyd b. Ali; (الْحَمْدُ لِلَّهِ) ‘dal’ (د) harfinin kesresi ile okumuşlardır. (Bkz. Ebu Hayyân, **a.g.e.**, a.y.; el-Hatîb, **a.g.e.**, a.y.) Hasan el-Basrî, (الْحَمْدُ لِلَّهِ) şeklinde lâm (ل) harfinin üstünü ile okumuştur. (Bkz. el-Hatîb, **a.g.e.**, a.y.) Ayetin fasılasını oluşturan { الْعَالَمِينَ } kelimesini cumhurdan farklı olarak Ya’kub (ö. 205/821) (geçiş yapmamak kaydıyla) ayet sonunda vakf yaparken, ilhak vechi uygulayarak (رَبِّ الْعَالَمِينَ) ‘Rabbi’l-âlemîneh’ şeklinde okumuştur. (İbnu’l-Cezerî, Muhammed ed-Dımaşkı, **Muncidu’l-Mukriîn ve Mursidu’t-Tâlibîn**, Beyrut, 1400, II, 136.) İlhâk, bazı kelimelerin sonuna, vakf halinde sekt ‘hâ’sı denilen sâkin bir ‘he’ (ه) harfinin eklenmesi demektir. (Bkz. İbnu’l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 136.) Zeyd b. Ali de (رَبِّ) kelimesinde ‘bâ’ harfini üstün olarak (رَبِّ الْعَالَمِينَ) şeklinde okumuştur. (Ebu Hayyân, **a.g.e.**, a.y.; el-Hatîb, **a.g.e.**, I, 6)

¹⁶ **Vakf**, kelime üzerinde kırâata tekrar başlamak niyetiyle, adet olduğu şekilde, nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir. İbnu’l-Cezerî, **en-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr**, Mısır-ts., I, 240; Temel, **a.g.e.**, s.136.

¹⁷ **Vasl**, bir kelimeyi kendisinden sonra gelen kelimeye, sesi ve nefesi kesmeksizin bağlamak sûretiyle okumaya denir. Temel, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁸ **İdğam-ı kebîr**, müdğam (idğam edilmiş) olan birinci harf harekeli ise bu idğama denir. Temel, **a.g.e.**, s.69.

¹⁹ Palûvî, **a.g.e.**, a.y.

²⁰ Ebu Hayyân, **a.g.e.**, I, 35; el-Hatîb, **a.g.e.**, I,7.

²¹ Ebu Hayyân, **a.g.e.**, a.y.; el-Hatîb, **a.g.e.**, a.y.

²² Ebû Amr ed-Dânî; **et-Teysîr fi’l-Kırâati’s-Seb’**, İstanbul, 1930, s.18; İbnu’l-Cezerî, **a.g.e.**, I, 270; Palûvî, **a.g.e.**, a.y.

²³ Ebu Hayyân, **a.g.e.**, I, 36; el-Hatîb, **a.g.e.**, I,9.

²⁴ Palûvî, **a.g.e.**, a.y.

Altıncı ayette { اهدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ } ‘Bizleri sırat-ı mustakime ilet’ cümlesinde (الصِّرَاطَ) kelimesini İbn-i Kesîr’in (ö. 120/738) râvisi Kunbül (ö. 291/904) ve Ya’kûb’un (ö. 205/821) râvisi Ruveys (ö. 238/852) ‘sîn’ (س) harfî ile okumuştur. Hamza ise; işmâm²⁵ ile okumuştur. (ص) ve (ط) harfleri kapantılı damaksıl harf iken, (س) harfî ötümsüz ünsüz, daralma ünsüzü ve ıslıklı bir harftir. Dolayısıyla ‘sîn’ (س) harfî ile okunması halinde, mahreç yönünden çok uzak düşen ‘tâ’ (ط) harfine geçilirken, dil, aynı kelime içerisinde hem aşağı inip, yukarı çıkacak şekilde iki yönlü bir işlevlik icra edeceğinden, telaffuz zorluğu ortaya çıkacaktır. Fakat cumhûrun kırâatine göre ‘sâd’ (ص) ile okunup, buradan ‘tâ’ (ط) harfine geçilmesi durumunda, her iki harf de damaksıllar grubuna dâhil olduğu için, geçiş anında dil, bir tek kapatma ve yükselme hareketi yapmış olacak ve iki harfin birbirlerine yakın düşüp uyum arzetmeleri sayesinde hem telaffuz kolaylaşacak, hem kulak zevki oluşacaktır. Zirâ işmam yapılması sonucu oluşan ‘zı’ (ز) harfî, ötümlü ünsüzdür. Dolayısıyla bundan, diğer bir ötümsüz ünsüz olan ‘tâ’ (ط) harfine geçmek, kolay ve birbiriyle uyuşan, tek yönlü bir fonetik ahenk oluşturacaktır.

Yedinci ayet { صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ } ‘Kendilerini nimetlendirdiğin; Gazaba uğrayan sapmışların yoluna değil’ cümlesinde (صِرَاطَ) kelimesini İbn-i Kesîr’in (ö. 120/738) râvisi Kunbül (ö. 291/904) ve Ya’kûb’un (ö. 205/821) râvisi Ruveys (ö. 238/852) ‘sîn’ (س) harfî ile okumuştur. Hamza’nın (ö. 156/773) râvisi Hallâd (ö. 220/835) (عَلَيْهِمْ) kelimesini (عَلَيْهِمُو) şeklinde; diğer râvisi Halef (ö. 229/844) hem (عَلَيْهِمُو) hem de işmâm²⁶ ile okumuştur.²⁷

Kıraat Tevcihleri Tablosu:

RAKAM	MUSHAF METNİ	KIRAAT VECHİ	KÂRİ	KIRAAT ÇEŞİDİ
1	الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْحَمْدُ لِلَّهِ	Nâfi’i, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, el-Kisâi	Mütevâtir
		الْحَمْدُ لِلَّهِ	Hasan el-Basri	Şâzz
		الْحَمْدُ لِلَّهِ	Hârûn el-İtkî an İbn Zekvân an İbn Âmir	Şâzz
2	رَبِّ الْعَالَمِينَ	رَبِّ	Nâfi’i, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, el-Kisâi	Mütevâtir
		رَبِّ	el-Kisâi	Şâzz
		رَبِّ	Ebû Ca’fer	Şâzz
		رَبِّ الْعَالَمِينَ	Ya’kûb	Şâzz
3	الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	Nâfi’i, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, el-Kisâi	Mütevâtir

²⁵ Buradaki işmâm; ne ‘sâd’ (ص) ne de ‘zı’ (ط) harfidir. Doğrusu için uzmanın ağzından alınarak öğrenilir. Palûvî, a.g.e., a.y.

²⁶ Buradaki işmâm; ne ‘sâd’ (ص) ne de ‘zı’ (ز) harfidir. Doğrusu için uzmanın ağzından alınarak öğrenilir. Palûvî, a.g.e., a.y.

²⁷ Palûvî, a.g.e., a.y.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

		الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ	İsâ b. Amr	Şâzz
4	الرَّحِيمُ مَلِكٌ	الرَّحِيمُ مَالِكٌ	Nâfi 'i, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, el-Kisâi Es-Sûsi, Ebû Amr, Ya'kûb, İbn Mahîs, Hasan el-Basri, el-Yezîdi	Mütevâtir
		الرَّحِيمِ مَلِكٌ	es-Sûsi, (vasıl halinde)	Mütevâtir
5	مَالِكٌ يَوْمَ الدِّينِ	مَالِكٌ	Ebû Hureyre, Ömer b. Abdi'l-Azîz	Şâzz
		مَلِكٌ	Ebû Hayve	Şâzz
		مَلِكٌ	Abdu'l-Vâris Ebû Amr'dan rivâyetle	Şâzz
		مَلِكٌ	Enes b. Mâlik, Ali b. Ebî Tâlib, Âsım b. Meymûn el-Cuhderî	Şâzz
		مَلِكٌ	Ubeyy b. Ka'b	Şâzz
		مَلِكِي	Ahmed b. Sâlih an Verş an Nâfi'	Şâzz
6	إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ	إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ	Bütün imamlar	Mütevâtir
		هِيَّاكَ	Ebu's-Sivâr el-Ğunvî	Şâzz
		إِيَّاكَ	Amr b. Fâyid	Şâzz
		إِيَّاكَ يُعْبُدُ	Hasan el-Basrî	Şâzz
		أَيَّاكَ نَعْبُدُ	el-Fazlu'l-Rakâşî	Şâzz
		نَسْتَعِينُ	Cenâc b. Hubeys el-Mukrî	Şâzz
7	إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	Nâfi, Bezzî, Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâi, Âsım, Ca'fer, Ravh, Halef	Mütevâtir
		الصِّرَاطَ	Kunbül, Ruveys	Mütevâtir
		الزِّرَاطَ	Hamza	Mütevâtir
		أَرْشِدَنَا	Abdullah b. Mes'ûd	Şâzz
8	صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ	صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ	Nâfi, Bezzî, Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâi, Âsım, Ca'fer, Ravh, Halef	Mütevâtir
		صِرَاطَ	Kunbül, Ruveys	Mütevâtir
		صِرَاطَ مَنْ	İbn Mes'ûd	Şâzz
		زِرَاطَ عَلَيْهِمْ	Hamza'nın râvisi Halef	Mütevâtir
		عَلَيْهِمْ	Hamza'nın râvisi Hallâd	Mütevâtir

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

9	غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ	غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ	Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâî, Halef	Mütevâtir
		غَيْرِ	Bütün imamlar bu şekilde okumuşlardır.	Mütevâtir
		غَيْرِ	Ubeyy b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ûd, Ali b. Ebî Talib	Şazz
		عَلَيْهِمْ	Hamza ve Ya'kûb	Mütevâtir
		عَلَيْهِمْ	Kalun, İbn Kesîr, Ca'fer	Mütevâtir
		عَلَيْهِمْ	İbn Kesîr, Kâlûn, Ebû Ca'fer, İbn Ebî İshâk, el-A'râc, İbn Mahîs	Şazz
		غَيْرِ	Ömer b. Hattâb, Halil b. Ahmed, İbn Kesîr	Şâzz
		عَلَيْهِمْ	İbn Ebî İshâk	Şâzz
		عَلَيْهِمْ	Hasan el-Basrî ve Amr b. Fâyid	Şâzz
		عَلَيْهِمْ	el-A'râc, Abdullah b. Atâ an Ebî Amr	Şâzz

III. Kıraat Tevcihlerinden Doğan Yorum Farklılıkları

{ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ }

1- Fatiha suresinin bu ayetinde hüsnü'l-ibtidâ sanatı vardır.²⁸ Buradan irâd edilecek söze övgü ve sena ile başlanması ile konuşulacak söze uygun, güzel bir sözle giriş yapılmasına işaret eder.²⁹

2- Hamd, övgü, medih, senâ ve şükürü de içine alan kapsamlı bir kelimedir. Cenabı Hakkın eserleri karşısında hayret ve muhabbetle O'na övgü ve senâda bulunma anlamına gelir. Hamdin bir diğer özelliği de nimet sahibinin merkeze alınarak yapılan bir övgüdür. İyiliğin zatındaki kıymet ve değerdense, onu veren makam esastır. Onun için bir padişaktan gelen hediye, padişaktan gelmiş olması cihetiyle maddi kıymetlerin çok daha üzerinde bir değeri olacaktır. Buradan özelde Cenâb-ı Hakkın üzerimizdeki nimetleri karşısında hamd etme ve şükran arz etmenin gereği anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda kulluğun da gereğidir. Genelde de mutlak anlamda yapılan iyiliklere şükranla mukabelede bulunmanın gereğine işaret vardır, denebilir.

3- Bu cümleden yapılacak kulluk ve ibadetin temelinde O'nu bütün esmâ ve sıfatlarıyla idrak etmeye teşvik vardır. Zira hamd etmek idrakten sonraki durumdur.

4- Bütün çeşitleri ile mutlak methin tümüne layık olan yalnız Cenabı Hakk'tır.

²⁸ Bed'î sanatlarından olup mütekellimin sözüne, makâma uygun, güzel bir sözle giriş yapmasıdır. (Bkz. İbn Mu'tez (ö. 296), **Kitâbu'l-Bed'î**, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1410, I, 42; el-Advânî, Abdulazim b. el-Vâhid b. Zâfir (ö. 654), **Tahrîru't-Tahbîr fî Sinâati's-Şi'r ve Beyâni 'l-câzi'l-Kur'ân**, el-Cumhuriyetu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide, Lecnetu'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, I, 168; Abdu'l-Muteâl es-Saidî (ö. 1391), **Bugyetu'l-İdâh li Telhîsi'l-Miftâh**, Mektebetu'l-Âdâb, 2005, IV, 708; Muhyiddin b. Ahmed Dervîş (ö. 1403), **İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu, Dâru'l-İrşâd**, Humus, 1982, I, 18)

²⁹ Eren Cüneyt, **Fâtiha Suresinde Edebî Sanatlar**, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl. 2013, C. 2, Sy. XXXVIII, s. 43.

5- Cumhurun ‘dal harfinin üzerine dammeli’ {الْحَمْدُ لِلَّهِ} şeklinde okunması durumunda (الْحَمْدُ) kelimesi mübtedâ, (لِلَّهِ) kelimesi de câr, mecrûru ile birlikte mübtedânın mahallen merfû haberidir. Bu şekilde tevcihin manası ise ‘Hamdin, âlemlerin Rabbi Allah’a ait olduğu’ şeklindedir.

6- Surenin bu şekilde teşekkür (cümlesi) ile başlaması yapılan ihšana teşekkürün gereği anlaşılmaktadır.

7- Dal harfinin üzerine fethalı {الْحَمْدُ لِلَّهِ} şeklinde okunması durumunda (الْحَمْدُ) kelimesi kendinden önce var olduğu takdir edilen hazfedilmiş bir fiile mef’ûl olarak manası ‘Allah için hamd edin veya ediyorum’ şeklindedir.

8- Ayette Allah (c.c)’ın Rabb olduğu ifade edilmektedir. Rabb kelimesi Cenab-ı Hakk’ın esmasındandır. Kalıp olarak ism-i fâil mânâsında bir mastardır. Yaratmış olduğu mahlûkatının her birisini vâhidi ve ehadî olarak kuşatan, onlarla irtibatlı her türlü tasarrufun sahibi olan, bu bağlamda her türlü ihtiyaçlarını, ihtiyaç miktarınca, zamanında ve yerinde gören, deruhte eden, nüve halindeki istidatlarını islah ile kemâlatına ulaştıran, terbiye eden ve bu itibarla da kendisine boyun eğilecek, itaat edilecek yegâne Efendi olandır.

9- "Rabbü'l-Âlemîn", Allah’ın sıfatıdır. Cenabı Hakkın kendisini ‘Rabbü'l-âlemin’ diye tavsif etmesi O’nun bütün yaratıklarını koruyup, gözetmesi, ihtiyaçlarını karşılamasını istilzam eder.

10- Bu tamlamadan ayrıca Cenab-ı Hakkın yaratıkları ile teşriî ve tekvini olmak üzere doğrudan ve daimi ilişkisi de anlaşılmaktadır.

11- Bu ayet Cenabı Hakka yapılacak duaların O’nu tazim, terkim ve tebcil edici sıfatlarla başlanılmasına da işaret etmektedir.

10- “Âlemin” kelimesinden insanın kendisiyle bütün bir varlık alemi arasında bir ilişki tesis ettiği anlaşılmaktadır.

11-Ayette ‘Bâ’ harfinin üzerine dammeli (رَبِّ) şeklinde okunması durumunda kendinden önce var olduğu takdir edilen hazfedilmiş (هُوَ) zamirinin haberi durumundadır. Manası (هُوَ رَبُّ الْعَالَمِينَ) ‘O, âlemlerin rabbidir’ anlamındadır.

12- Ayetin (رَبُّ الْعَالَمِينَ) şeklinde okunması durumunda (رَبِّ) kelimesi ya (لِلَّهِ) kelimesinin sıfatı veya bedeli durumundadır.

13- Bâ harfinin üzerine fethalı (رَبِّ) şeklinde okunması durumunda (izafetten dolayı) nidâ durumundadır. Manası ‘Ey âlemlerin Rabbi’ anlamında bir nida anlaşılır.

14- Ayette geçen âlemin kelimesi bilmek anlamında (a-l-m) fiil kökünden gelmektedir. Sembol anlamına gelen ‘alamet’ de bu kökten gelir. Cenab-ı Hakkın dışındaki basit-mürekkep bütün varlık ve sistemler (âlemler) anlamındadır. Âlemler lafzı Kur’ân’da birçok ayette zikredilmiş olup³⁰ mana cihetiyle tahdit ve tasnifi mümkün olamaz

³⁰ İlgili ayetler şunlardır: { فَفَقَطَعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } *Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun ki böylece, zulmedip duran o gürûhın arkası kesildi.* (En’âm 45); { دَعَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَجِئُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَجْرٌ دَعَاؤُهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } *Onların orada duaları; “Sübhansın Allah’ım! Her türlü noksandan münezzeh ve yücesin!”, birbirlerine iyi dilek ve temennileri ise hep “selam!” dir. Duaları “el-hamdülillahi Rabbi’l-âlemin” “Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.” diye sona erer.* (Yunus 10); { وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } *Bütün hamdler âlemlerin Rabbi Allah’adır.* (Sâffât 182); { وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ خَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ } *Sen o gün melekeleri de Arş’in etrafını çevrelemiş, Rablerine zikir, tenzih ve hamd eden vaziyette görürsün. Derken, aralarında adaletle hükmolunur ve “Hamdü*

15- Kâinattaki her varlık ayrı ayrı Allah (cc)'ı gösterir. Ona işaret eder.

16- ‘Cumhurun kıraatine göre surenin tümü ‘nun’ ve ‘mim’ harfi ile secilenen genel bir ses armonisi oluştururken, Yakub’un (ö. 205/821) kıraatinde gecikmeli kafiyeğin doğurduğu farklı bir müzikal olgu gündeme gelmektedir. Şöyle ki; ikinci âyetle sonuncu âyetin fâsıla yapısını belirleyen “el-‘âlemîn” ve “ed-dâllîn” kelimeleri cem’i müzekker sâlim oldukları için, Ya’kûb her ikisinin sonunda sekt hâ’sı ile vakıf yapmış olacak ve böylece (رب العالمينه) “el-‘âlemîneh” ve (الضَّالِّينَ) “ed-dâllîneh” şeklinde “neh” sesinin paylaşıldığı, aralarına beş fasılalık bir uzaklık giren iki nefis kâfiye iyiden iyiye hissedilir derecede ilginç bir müzikal ortam oluşturacaktır. İşte Kur’ân’a özgü bir fonetik güzellik daha!.. Biz, Arap şiirinde gecikmeli kafiyeğe pek rastlayamıyoruz. Arapça şiir yapısında genellikle ilk iki mısra kendi aralarında kafiyeleşip, daha sonra aynı kafiye her beytin ikinci mısramda tekrarlanarak devam eder. Böylece Arap şiiri çoğunlukla: a-a, b-a, c-a, d-a şeklinde bir kafiye zinciri oluşturmaktadır. Hâlbuki Fâtiha Sûresinde, Y’akûb’un (ö. 205/821) kıraatına göre sûre başında ilk kez geçen “neh” sesi, beş duraklık bir gecikmenin ardından, kulaklarda kalan ses rengini hiç unutturmaksızın sûre sonunda aynı tazellekle tekrarlanmış olmaktadır. Bunu yapmakla Kur’ân, Arab’ın pek âşina olmadığı bir kafiye yapısını getirmiş olmaktadır ki, bu da Kur’ân için ayrı bir nazım i‘câzı örneği oluşturmaktadır.³¹

{ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ }

1- Mübalağa ifade eden «Fa’lan» kalıbından Rahman ismi. Rahmette eşi benzeri olmadığına delildir.

2- Rahman ismi yalnız Cenabı Hakk’a mahsustur ve O’ndan başkasına verilemez. Çünkü Rahman sıfatı yalnız O’na has bir isimdir.³²

3- Bir şey anlatılırken makbul olan önce büyük/kapsayıcı, genel olanın zikredilmesi ardından da küçük/daha özele doğru gidilmesidir.

{ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ }

1- ‘Mâlik’ ve ‘Melik’ kelimeleri, (m-l-k) fiil kökünden türemiştir. ‘Mâlik’ kelimesi geçim için lazım olan mal anlamında ‘milk’ten gelir. ‘Melik’ kelimesi ise idare edilen, üzerinde tasarruf edilen, memleket anlamlarında ‘mülk’ten gelmektedir. Buradan ‘Melik’ devleti yöneten idare eden reisi demektir.

2- Yarattıkların içerisindeki Mâlik, melik olmayabilir. Allahu Teala ise hem Mâlik hem de Meliktir. Allahu Teala Melik olarak vasıflandırılırsa o takdirde bu onun zatının sıfatlarından olur. Malik olarak vasıflandırılırsa bu da fiilin sıfatlarından olur.³³

Kaynaklarda zikredilen yorumlardan bazı öne çıkanlar şunlardır: 'Yaratıcıyı medhetme hususunda ‘Mâlik’ ‘Melik’ten daha belîğdir. Çünkü hem ismi hem fiili içine alır. Çünkü bir kimse sahip olmadığına meliki olabilir. Nitekim her ne kadar sahip olmasalar bile Arap Meliki, Rum Meliki denilmiştir. Fakat insan ancak sahip olduğuna Malik olur. Ve yine ‘Melik’ insan ve

{ هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ } (Zümer 75); *senalar Rabbülâlemin olan Allah’a mahsustur.*” diye bitirilir. (Zümer 75); { رَبِّ الْعَالَمِينَ } Tam mânasıyla Diri olan yalnız O’dur. O’ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse ibadeti gönülden olarak ve yalnız O’na yapın, yalnız O’na yalvarın. Bütün hamd ve övgüler âlemlerin Rabbi Allah’adır. (Gâfir 65).

³¹ Çağıl Necdet, s. 286.

³² Cümlede müsnedun ileyin zikredilmesi esastır. Zira müsnedun ileyh; isim cümlesinde mübtedâ, fiil cümlesinde de fâil cümlelerin esas ögesidir. Bu ayet müsnedun ileyhi hafzedilmiş bir cümledir. Takdiri { هو الرحمن الرحيم } -O (c.c) Rahmândır, Rahîmdir, şeklindedir.

³³ Mâverdi, <http://www.textara.com/ayet-tefsiri-sure-tevsiri>’den naklen

insandan başkalarına da kullanılır.³⁴ Ancak Meliklik O'nun Zâtına, Mâlik ise fiillerine ait sıfat olarak kabul edilir.

3- Her iki kıraat farkından Cenabı Hak hakkında Mâlik ve Melik demenin caiz olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

4- Ayette (مَالِك) kelimesinde 'kaf' harfinin (مَالِك) şeklinde kesralı okunması durumunda (مَالِك) kelimesinden bedeldir. Aynı zamanda ardından gelen (مَالِك) kelimesine muzaftır. Buradaki izafet lâfzî izafet olduğu için (مَالِك) kelimesi marife olmaz.

5- Fâtiha suresinde kıraat farklılıkları ile her ikisi de mütevatir olarak okunmuş olduğundan anlamca birbirlerini tamamlamaktadırlar. Zira 'Allah (celle celâluhu) bir tek âyet içinde hem "melik"i hem de "mâlik"i zikretmektedir. Zira melik olmazsa, ne mâlik, ne milk, ne de mülk olur.'³⁶

6- Buradan Allah'a halifelik yapacak olan insanın tesis edeceği devlet sistemi ve bu sistemin esasları da zımnen işaret edilmektedir. Yani insan birlikte yaşamının gereği belli bir düzen ve nizam içinde devletleşmeye ihtiyaç duyacaktır. Cenabı Hakkın insanlara tevdi ettiği meliklik ve mâliklik vazifeleri itibari de olsa hükmünü icra etmelidir.

7- 'Eğer devlet sadece mâliklik esasına dayandırılırsa bundan liberalizm devlet anlayışı doğar. Bu sistemde sadece esas olan fert ve ferde ait olan haklardır. Hâlbuki Cenâb-ı Hakk'ın arzu ettiği ve bu âyetiyle işaret buyurduğu devlet sisteminde bir taraftan mâlikiyet, diğer taraftan da melikiyet nazara verilmekte ve devletin bu iki esasa oturtulması tavsiye edilmektedir. Sadece devletçiliğin esas alındığı yerde fertlerin hakkı gasbedilir. Ancak üst kademedede bulunan birkaç kişi mesut ve bahtiyar, onların dışında devleti meydana getiren diğer organlar felç ve perişan olur. Sadece fertlerin esas alındığı sistemde de devlet meflûç hâle gelir. Zira böyle bir toplumda netice itibarıyla âdem-i merkezîyetçiliğe gidildiğinden devlet, uzuvları birbirinden koparılmış bünyeden farksızdır. Hâlbuki ideal bir devlet in hem meliki hem de mâliki olmalıdır ki, hem idare eden hem de idare edilenlere gereken haklar ancak bu devletçilik anlayışıyla verilebilir.'³⁷

8- Ayetin bir yorumuna göre 'din gününün mâlikiyetinden' Kur'ân'ın ana gayelerinden biri olan ahiret inancına işaret vardır. Dünya hayatında zahirle hükmedildiğinden hesaplar yarım kalabilmektedir. Hak ve hukukun karşılığı alınmamış olabilir. İşte ayette 'din gününün mâlikiyeti' tabiri ile işaret edilen manada ahirette mutlak hâkimiyetin O'nun elinde olduğuna işaret edilmektedir.

{ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ }

1- 'Na'budu' kelimesinden Kur'ân'ın ana gayelerinden birisinin de ibadet olduğu anlaşılmaktadır.

2- Cenab-ı Hakk'ın rububiyeti, Rahman ve Rahim olması ve bir mükâfat ve mücazat gününün varlığı artık muhataba ibadet yapması gereğine işaret etmektedir.

3- Ayetten ibadetin sadece Cenabı Hakka yapılacağı ve sadece O'ndan yardım talep edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

³⁴ İbni Mücahid, "Kitabu's-Seb'a fi'l-Kıraat, s. 104.

³⁵ Habş Muhammed, *el-Kıraâtü'l-Mütevatire ve Eseruha fi'r-Resmi'l-Kur'âni*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1419, I, 123.

³⁶ Gülen Fethullah, *Fatiha Üzerine Mülâhazalar*, İzmir, 2002, s. 171.

³⁷ et-Temimi Abdulvehhab Muhammed, *Tefsiru'l-Âyât mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Baltacı Muhammed), Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd, Mekke, I, 16.

4- İbadetin sadece Allah'a yapılması şirkin her türlüşünün haram olduğunu ortaya koymaktadır.

5- Ayette (يَاكَ) mefulünün fiil üzerine takdim etmesinden (sadece) 'Sana ibadet etme'nin yanı sıra (sadece) Seni tevhid şuuruyla birliyoruz anlamı da vardır.³⁸

6- Bu cümlede mütekellim maal gayr sigası cemaat şuurunu ihsas ettirmektedir. Kur'ân "ben" yerine "biz" derken bu mânâda bir cemiyetin teşekkülünü hedefler.

7- Ayette ibadetin, yardım dilemeden önce takdim edilmesinden O'nun hakk ve talebinin kulun talebinden önce geldiği anlaşılmaktadır.

8- 'Fâtîha, Arap edebiyatında gaibden (üçüncü şahıstan) muhataba geçen ve iltifat denilen bu belağat üslubunu gerçekleştirmek için Allah tarafından açık bir "ben ve biz" emri gibi birinci şahıs kipi ile doğrudan yapılan bir hitabı kapsamayarak "Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz. Ancak vahiyle ya da perde arkasından konuşur."³⁹

{ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ }

1- Kulluk, beşerin fitratında vardır. Allah (c.c), insanı yaratırken, kul olacak fitratta ve kıvamda yaratmıştır. Ancak beşer kulluğun ifası için Cenabı Hakkın rehberliğine ihtiyacı vardır.

2- 'Hedâ' lafzı, kelime olarak hem lâzım (geçişsiz), hem de müteaddî (geçişli) olabilen kelimelerdendir. Yani müteaddîliği cihetiyle hidayet talep edip o yolda istikamet içinde olmak kulun olmazsa olmaz vazifesidir. Ancak bu hidayetin devamlılığı ve istikrarı için yetmemektedir; mümin kulluğun gereği hidayette devamlılık da olmak üzere her dâim Cenâb-ı Hakk'a ve O'nun engin rahmet ve inayetine muhtaçtır. Yani bu kelimenin yapı açısından lâzımlığı, hidayetin nasip olma ve devamının Cenâb-ı Hakk'ın fazl ve keremiyle mümkün olabileceğine işaret eder. Binaenaleyh mümine düşen meâsiye düşmemek ve ibadete devam etmek mevzuunda elinde hakiki havl ve kuvvetin olmadığını düşünerek kendi konumuna güvenmeme, mükesser bir kalple yalvar yakıla devamlı Rabb-i Kerîm'den hidayet üzere istikamet talep etmek olmalıdır.

3- İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın hidayeti olmaksızın ferdi ve sosyal hayatını düzene koyamaz.

4- Yardım sadece Allah'tan talep edilmelidir.

5- Ayetten insanın hem doğru yolu seçmede hem de o yol üzerinde istikamet için Allah'tan yardım dilemelidir.

6- Cenabı Hakk rahmetinin eseri olarak kuluna öncelikle istenmesi gerekenin hangisi olduğunu öğretmektedir.

7- Yaratılmış olan mütevazı olmalıdır. Kulluğun manası kişinin kendisini Allah (cc)ın huzurunda küçültmesi, alçaltmasıdır. Zira ibadet, tevazu ve zilletin en sonudur.

8- Her türlü takdir ve tazime kayık olan sadece Allah'tır.

9- Cenab-ı Hakk'tan hidayet talep veya hidayette istikamet talebi ibadettir.

{ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ }

1- Ayetten irşad ve imanın kalpte yerleşmesi Allah'ın yardım ve rehberliği ile olabileceği anlaşılmaktadır.

³⁸ Yazır Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, İstanbul, Matbaai Ebuuzziya, 1935., I, 62.

³⁹ Elmalılı, a.g.e., I, 73.

- 2- İnsanlık, kulluk şuuruna peygamberler sayesinde ve onların vasıtasıyla ulaşır.
- 3- Ayetten hidayet sadece O'ndan dilenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.
- 4- Hidayet ve ibadette devamlılık için Allah'tan yardım dilenmelidir.
- 3- (أَنْعَمْتَ) kelimesinden Allah'ın hidayeti layık olana verdiği anlaşılmaktadır.
- 4- Dünya dinin ilgi ve yetki alanındadır.
- 5- Kur'an'ın ana gayelerinden bir diğeri de nübüvttir.
- 8- Lâm-ı tarifi cins manasına alacak olursak; ne kadar dalâlete girmiş ve ne kadar Allah'ın gazabına uğramış varsa onların yol ve menheçlerinden uzak kalmak gerekmektedir.
- 9- Ayetten ifrat ve tefritten kaçınmanın gereği de anlaşılmaktadır. Zira ayet 'gayr-ı mağdub ve dallin' ile tarif edilen maddeci ve ruhaniyeti birlikte ret ederken aynı zamanda din ve inançlardaki aşırılığı da nakzetmektedir.

10- {غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} cümlesinde {المغضوب عليهم} lafzının Allah'ın gazabına uğramış şerir ve azgın bir millet olan Yahudiler ile Kur'an'da birçok ayette zikredilmiş olan {الضالين} lafzının doğru yoldan sapmış olan Nasâra olduklarına dair Hz. Peygamber'den bir rivayet bulunmaktadır.⁴⁰ Ancak ayetten murad edilen gerçek maksad kavmin bizatihi kendisi değil mağdûbiyet sıfatıdır. Aynı durum sapkınlık için de geçerlidir. Hıristiyanlara da bu vasıf sapkınlıklarından dolayı verilmiştir. Hadis-i şerif 'mağdub' ve 'dâllîn' umum kavramlarını hasr ederek sınırlandırmak maksadına matuf değil, umuma dâhil olanlara bariz bir misal verme kabilindedir.⁴¹ Zira evveli ve ahiri ile bir milleti toptan mahkûm etmek Kur'an'ın hükmü değildir. Maksat söz konusu cürmü işlemiş olan Yahudilerdir. Ayette yer alan lâm-ı tarif cins manasında ne kadar dalâlete girmiş ve ne kadar Allah'ın gazabına uğramış varsa hak ettikleri daha nice çirkin vasıflarla vasıflanabilmeleri mümkünken Kur'an-ı Kerîm bunları icmal ile tay etmiş genel bir kavramla gazaba uğrayan ve sapkınlar kelimeleriyle iktifâ etmiştir.

11- Ayetten ayrıca terbiyede bir örneğe ihtiyaç duyulduğuna da işaret vardır.

12- Beş vakit namazda 'gayr-ı mağdub ve dallin' ile tarif edilen sınıfları inkâr, İslam'ın tesis etmek istediği örnek toplum modelinde bu türden sulta ve hâkimiyetleri redetmek anlamına da gelir.

Sonuç

Kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerim kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve bu kelimelerin telaffuzlarında meydana gelen değişik vecihleri râvilerine nispet ederek ortaya koyan ilim dalıdır. Kur'an-ı Kerim'in nazımının şekillerinden bahseder. Kıraatler kendi içerisinde sahih, mütevâtir, şâz olmak üzere üçe ayrılır.

Kur'an-ı Kerîm'in önemli bir hususiyeti kendi kendini tefsir etmesidir. Bunun yanı sıra Kur'an âyetlerinin farklı kırâatler ile tefsir edilmesi de Kur'an'ın Kur'an ile tefsirine dâhildir. Bu

⁴⁰ Tirmizi, *Tefsir; Tâc*, IV, 37. Kur'an'da zikredilmiş olan (الضالين) lafızları için bkz: لَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَارِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْتَنِي كُنْتُ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ {لَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَارِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْتَنِي كُنْتُ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ} Sonra ayı, dolunay halinde doğmuş vaziyette görünce “(İddianıza göre) Rabbim budur!” dedi. Sonra o da batınca: “Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi, mutlaka sapmışlardan olurum!” dedi. (En'âm 77); {قَالَ فَعَلَيْهَا إِذَا أَنَا مِنَ الضَّالِّينَ} “Ben” dedi, “yanlışlıkla, sonunda ne olacağımı bilmeksizin, şaşkın bir vaziyette o işi yapmışım. (Şuarâ 20); {وَاعْفُرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ} Babamı da affet, (ona tövbe ve iman nasib et). Zira o yolunu şaşırانلار arasındadır. (Şuarâ 86); {وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكْذِبِينَ الضَّالِّينَ} Ama eğer dini yalan sayan sapıklardan ise. (Vâkıa 92)

⁴¹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Yıldırım, **Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri**, Yeni Akademi Yayınları, 2012, I, 91-92.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

açıdan Kur'ân-ı Kerim'in yorum zenginliğine kıraat farklılıklarının rolü yadsınamaz. Zira "kıraatlerle sağlanan vecihler, daha muciz ve muhtasar hale gelmiş olan Kur'ân'ı belâğat ve icâzın doruğuna taşımıştır. Bu cihetle her kıraat vechi ile ayrı bir ayet gibi değişik manalar elde etmek mümkün olmuştur.

KAYNAKÇA

- el-Advânî, Abdulazim b. el-Vâhid b. Zâfir (ö. 654), **Tahrîru't-Tahbîr fî Sinâati's-Şi'r ve Beyânî İ'câzi'l-Kur'ân**, el-Cumhuriyetu'l-Arabiyyetu'l-Muttehida, Lecnetu'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye.
- Abdu'l-Muteâl es-Saidî (ö. 1391), **Bugyetu'l-İdâh li Telhîsi'l-Miftâh**, Mektebetu'l-Âdâb, 2005.
- Bâzmûl Muhammed b. Ömer b. Sâlim, **el-Kırâât ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm**, Dâru'l-Hicre, 1. Baskı, Riyadh, 1996.
- el-Cermî İbrahim Muhammed, **Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk-2001.
- el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad; **es-Sıhah**, (thk. Ahmet Abdülğafur Atar), 'k-r-e' mad., Daru'l-ilm li'l-Melâyin, Beyrut-1979.
- ÇETİN, Abdurrahman, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, Ensar Neşriyat, I. Baskı, İstanbul, 2012.
- , **Kur'ân Okuma Esasları**, Aksa yay., 2. Baskı, İstanbul-1997
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi vd., **Kur'an Yolu**, D.İ.B.Y, Ankara, 2012.
- Ebu Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1992.
- Ebû Amr ed-Dânî; **et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'**, İstanbul, 1930.
- EREN, Cüneyt, **Fâtiha Sûresinde Edebî Sanatlar**, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl. 2013, C. 2, Sy. XXXVIII.
- Habş Muhammed, **el-Kırâatu'l-Mütevâtire ve Eseruha fi'r-Resmi'l-Kur'âni**, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1419
- el-Hatîb, Abdu'l-Latîf; **Mu'cemu'l-Kırâat**, Dâru S'adi'd-Dîn, Dımaşk-2000.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, **Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1980.
- , **en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, Mısır-ts.,
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem; **Lisânü'l-Arab**, 'k-r-e' mad., Dâru sadr, Beyrut, ts.
- İbn Mu'tez (ö. 296), **Kitâbu'l-Bedî'**, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1410.
- el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyüp b. Mûsâ el-Hüseynî; **el-Külliyât**, (nşr. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî) Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.
- MEZİD, İsmail Naim, **Eseru'l-Kırâati'l-Kur'âniyye fi'd-Dersi'n-Nahavi**, Mecelletu Câmiati Teşrin li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İlmiyye, sy. 28., 2006.

- MUHAYSIN, Muhammed Salim; **el-Kırâatu ve Eseruhâ fî Ulûmi'l-Arabiyyeti**, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire-1404/1984.
- Muhyiddin b. Ahmed Derviş (ö. 1403), **İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu**, Dâru'l-İrşâd, Humus, 1982.
- Palûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, Âsitâne yay., İstanbul- ts.
- Râgıb el-İsfahânî, **Mukaddime Câmi'it-Tefâsîr**, Dâru'd-Da' ve, Kuveyt, 1974.
- SUPHÎ, Salih; **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an**, Daru'l İlmi'l-Melâyin, Beyrut-1988.
- et-Temimi Abdulvehhab Muhammed, **Tefsiru'l-Âyât mine'l-Kur'âni'l-Kerîm**, (thk. Baltacı Muhammed), Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd, Mekke.
- Taşköprüzâde İsameddin Ahmet Efendi; **Miftâhü's-Sa'âde ve Misbâhü's-Siyâde fî Mevzûâtü'l-Ulûm** (nşr. Abdü'l-Vehhâb Ebu'n-Nûr-Kâmil Bekrî), Dâru'l-Kütübi'l-Hâdise, Kahire, 1968.
- TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, Marmara Üniversitesi İlah. Fak. Yay., İstanbul-1997.
- ULUDAŞ, İbrahim; **İmâm-ı Ya'kûb ve Rivâyeti**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-2008.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir**, İstanbul, Matbaai Ebuzziya, 1935.
- YILDIRIM, Suat, **Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri**, Yeni Akademi Yayınları, 2012.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazim, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l- Kur'an**, İhyâu't-Tursi'l-Arabî, Beyrut, ts.